

L'APARICIÓ DELS RAVALS RURALS DURANT
EL SEGLE XVIII. ESTUDI D'UN CAS CONCRET:
EL RAVAL DE L'AGUILERA D'ÒDENA

XAVIER JORBA I SERRA

INTRODUCCIÓ

El paisatge odenenc dels segles XVII i XVIII es caracteritzava per la presència dels masos com organitzadors de l'espai. Masos que s'haurien transformat en el transcurs dels segles a mesura que les necessitats dels seus habitants ho exigien i que disposaven al seu entorn de terres de conreu, boscos i horts, propietats que arribaven a tenir en termes generals més de dos-cents jornals de mules i que limitaven amb altres explotacions d'aquesta mena. La configuració d'aquests patrimonis eren el resultat d'una política d'annexions de masos rònecs feta durant els segles XV i XVI, ja fos per la via de l'adquisició, per la via de l'establiment per part del senyor directe o per la via de l'ocupació espontània, per una política matrimonial ben realitzada i per la participació de la família en els arrendaments dels drets senyorials i en els circuits del crèdit rural. Els pagesos de mas com a propietaris del domini útil arribaran al segle XVIII amb certa estabilitat en la possessió, amb una extensió considerable de terra, amb una capacitat de decisió sobre la propietat i amb una devaluació dels censos a pagar al senyor del domini directe. Aquesta pagesia consolidada estava formada per propietaris de masos com els Roca de la Pedrissa, els Morera del mas Sabata, els Prats del mas Vilades, els Aguilera del mas Rossinyol de Moragues, els Ventallols del mas Ventallols, els Sabater del mas de la Viastrosa, els Vila i Riba del mas Cugullò, els Aguilera del mas de les Rovires, els Aguilera del mas Aguilera de la Costa, els Mercader del mas Brines, els Brunet del mas Guarro, els Aguilera del mas Oranies, i d'altres, conformant tots ells el grup de pagesia benestant que controlarà el poder municipal de la universitat d'Òdena. Malgrat tot, durant el segle XVIII, alguns d'aquests masos s'arruïnaran i cauran en mans d'altres pagesos o en mans de la burgesia industrial com serà el cas del mas de Sant Bernabé que acabarà repartit l'any 1780 entre els Vila i Riba del mas Cugullò i els Guarro fabricants de paper de la Pobla de Claramunt. Serà, doncs, el segle XVIII, l'inici d'un procés de diferenciació en el si de la comunitat pagesa, on una família podrà pujar o baixar amb facilitat les diferents categories socials de la pagesia no només en successives generacions, sinó també en una mateixa generació.

L'EMFITEUSI EN EL SEGLE XVIII

L'emfiteusi era un contracte pel qual una terra, un mas o una finca era posseïda a perpetuïtat per una persona anomenada emfiteuta, mentre ell i els seus successors, possessors del domini útil, paguessin un cens periòdic al senyor del domini directe. El senyor directe es reservava el dret de signar l'escriptura d'alienació, el dret de fadiga, el dret de capbreuació, el dret d'amortització i el dret de comís. L'emfiteuta tenia el dret de transmissió, podia fragmentar o vendre

la terra establerta i gaudir dels fruits que donés; al mateix temps podia sots-establir de nou, però, sense el dret a cobrar lluïisme. Aquest últim element obrirà el camí al contracte de rabassa morta.

El pagès del domini útil no tenia el domini directe però, la facultat de què disposava de transmetre, alienar i sots-establir va conferir a l'emfiteusi una dinàmica de diferenciació social entre emfiteutes i sots-emfiteutes. El fet de poder fer sots-establiments a terceres persones va obligar a distingir entre l'emfiteusi amb domini, l'emfiteusi a nua percepció i l'emfiteusi sense domini. Els avantatges d'aquests sots-establiments per al pagès del domini útil eren el fet de cobrar unes parts de fruits elevades dels diferents pagesos que havia establert mentre que ell pagava una renda devaluada al senyor directe.

L'EXPANSIÓ DEMOGRÀFICA DEL SEGLE XVIII

Si durant la baixa Edat Mitjana, la població catalana havia iniciat una etapa de davallada i estancament del seu potencial humà, a partir de la segona meitat del segle XVII es constatarà un ascens demogràfic que es consolidarà a finals del segle XVIII. Aquest augment demogràfic va propiciar l'aparició de moviments migratoris dins del territori català, i a la vegada un augment de la mà d'obra i una demanda cada vegada més gran de productes agrícoles.

En el cas concret del terme d'Òdena, les estadístiques oficials realitzades per l'administració borbònica ens mostren un augment demogràfic que estaria en consonància amb els indicadors socials i econòmics de l'època. Així, el cens de 1719 ens dóna unes xifres de 358 veïns, mentre que el cens de 1787 ens assenyalava 370 veïns. Un creixement oficial no gaire fiable, doncs, les universitats tenien la tendència de calcular a la baixa per temor a la fiscalitat borbònica. Cal tenir en compte que al llarg del segle XVIII, arreu de la comarca de l'Anoia, les esglésies s'engrandeixen o es construeixen de nova planta, per poder donar cabuda aquest augment de població, i Òdena no serà una excepció. L'any 1736 beneirà la nova església, la qual segons els qüestionari de Francisco de Zamora "*es de una nave muy buena y de bastante longitud y correspondiente espíritu y elevación*" (1). Ara bé, la presència d'Igualada com a important focus d'activitat econòmica tindrà com a conseqüència un fort corrent migratori de població odenenca vers a aquesta vila. Recordem que Igualada era un nucli capdavanter en el procés d'urbanització català, gràcies a les seves indústries de llana, de cotó i d'adobar pells.

(1) Torres i Ribé, Josep M^a. *La Comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els qüestionaris de Francisco de Zamora*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1993).

L'APARICIÓ DE NOUS MASSOS DURANT EL SEGLE XVIII

L'augment demogràfic d'Òdena tindrà com a conseqüència immediata l'aparició de petits nous masos sobre l'espai odenenc. La creació dels nous masos es realitzarà a partir de la fragmentació dels vells masos de la pagesia benestant que vendran el domini útil d'una parcel·la de terra on hi havia un antic mas rònec, o faran l'establiment en emfiteusi d'una terra dins de la qual a part d'una àrea de conreu s'hi podrà edificar una casa. Els petits pagesos, molts d'ells cabalers, seran els receptors d'aquestes vendes i establiments. També es donaran el casos dels establiments perpetus que faran la vella pagesia com a forma de pagament, davant la falta de liquidesa, dels dots de les filles en els seus contractes matrimonials.

a) *Venda del domini útil d'una parcel·la de terra on hi havia un antic mas rònec.* La documentació que disposem sobre aquest tipus de venda és la que fa referència a la venda de la peça de terra anomenada La Planassa pertanyent al mas Aguilera de la Costa "*cuya piessa de tierra en tiempos passados se hallava construhida una casa, que oÿ en dia esta dirruhida*" (2), a la venda del mas el Forn de l'Aguilera "*que de algun temps a esta part amanassa proxima ruhina per ser molt vella*" (3), que pertanyia al mas Aguilera de les Rovires, i a la venda d'una peça de terra anomenada el mas Salvat on "*havia una casa edificada que hoÿ se alla del toda derruhida*" (4) i que pertanyia al mas Martorell.

En el primer cas, la venda del domini útil de cinc jornals d'extensió la realitzarà en Josep Aguilera del mas Aguilera de la Costa l'any 1727 a Francesc Jorba cabaler procedent de Sant Pau de la Guàrdia, pel preu de seixanta set lliures per poder lluir i redimir dos censals morts. L'any següent, l'agent major dels estats del duc de Cardona, concedirà la llicència al citat Francesc per poder construir la casa, car el que buscava el propietari del domini directe era continuar cobrant els censos i delmes que pesaven sobre la peça de terra. La casa que prendrà el nom de mas Jorbet, però, no s'acabarà de construir fins l'any 1740.

En el segon cas, la venda perpètua la realitzarà en Gaspar Aguilera del mas Aguilera de les Rovires l'any 1805 "*a efecte de emplear la quantitat del preu per desahogo de mas obligacions*" a Agustí Casanoves d'Òdena pel preu de nou-cents lliures. Dins de la venda estava inclosa una era, un pou i un tros de terreny.

El tercer i últim cas, correspondria a la venda del domini útil d'una peça de terra d'extensió de sis jornals per part de Francesc Martorell del mas Martorell i antigament mas Carriones, anomenada el mas Salvat a Sadurn Fabregas. L'òbit

(2) AHCI. Secció API. Caixes sense classificar. Any 1728.

(3) AHCI. Secció ANI. Notari Martí Puigdollers. Any 1805.

(4) AHCI. Secció API. Sèrie Justícia. Caixa nº 314.

d'en Fabregas i el matrimoni en segones núpcies de la seva vídua amb Maties Aguilera, cabaler del mas Aguilera de la Costa, farà que aquest últim demani l'any 1726, llicència a l'assessor de la Conca d'Òdena per poder reedificar el mas rònc allí existent.

b) *L'establiment en emfiteusi d'una terra de conreu on s'hi podrà edificar una casa.* Els exemples que podem aportar pertanyen, en primer lloc a l'establiment realitzat pels obrers de la parroquia de Sant Pere d'Òdena a Salvador Vila mestre de cases de Castellfollit d'una peça de terra d'un quart de jornal al costat de la rectoria. Les clàusules de l'establiment en emfiteusi permetran construir una casa de dos pisos i conrear la terra a canvi d'un cens anual d'una lliura i deu sous (5).

El segon exemple correspon a l'establiment en emfiteusi fet per Gaspar Aguilera del mas Aguilera de les Rovires l'any 1807 a Pere Susanna, pagès d'Òdena, d'una peça de terra de tres quarts de jornal per poder construir dins d'aquesta una casa, on ja existia antigament un habitatge rònc anomenat el Corral del mas Rossinyol. Les clàusules de l'establiment estableixen el pagament anual d'un cens mixt, és a dir en diner -dos lliures- i espècie -sis cortants d'espelta-, i una entrada simbòlica d'un parell de pollastres (6).

c) *L'establiment perpetu d'una parcel·la de terra com a pagament de dot.* El cas que ens serveix d'exemple pertany a l'any 1674, quan Jaume Ventallols del mas Ventallols donarà una peça de terra de cinc jornals com pagament de dot a la seva filla Magdalena Ventallols arran del seu matrimoni amb Joan Palomas (7). El nou matrimoni no podrà garantir amb aquesta peça de terra la subsistència i l'estabilitat de la seva família, i això els obligarà a acceptar la masoveria del mas Sant Bernabé fins l'any 1683 (8). L'any 1684, compraran a carta de gràcia el mas Llobetes d'Òdena, controlant d'aquesta manera l'extracció directa de l'excedent d'un mas que tenia uns cinquanta jornals segons els capbreus d'Òdena. La prematura mort d'en Palomas motivarà un nou matrimoni amb Josep Jorba cabaler de Castellolí, el qual es convertirà en administrador de tota la producció agrícola del mas Llobetes (9). El desnonament al qual es veurà obligat Josep Jorba l'any 1696 per la restitució de la carta de gràcia, farà que es demani una llicència al tresorer de la Conca d'Òdena per poder edificar una casa, el futur mas Jorba de les Planes, en la peça de terra que havia aportat la seva muller com a dot. A canvi de la llicència, hauran de pagar un cens anual d'una lliura i sis diners i fer una entrada simbòlica de dos capons (10).

(5) AHCI. Secció ANI. Notari Agustí Vilades. Any 1752.

(6) AHCI. Secció ANI. Notari Martí Puigdollers. Any 1807.

(7) Registre d'Hipoteques d'Igualada. Any 1801 pàg. 3/286.

(8) AHCI. Secció API. Caixes sense classificar.

(9) AHCI. Secció ANI. Notari Bartomeu Costa. Any 1697.

(10) AHCI. Secció ANI. Notari Bartomeu Costa. Any 1696.

LA VENDA A CARTA DE GRÀCIA I EL LLOGUER D'HABITACIONS

Quan la vella pagesia de mas o qualsevol petit pagès establert ven per una necessitat econòmica determinada, abans d'imposar-se l'alienació absoluta, si pot farà ús de la venda a carta de gràcia. Aquesta solució s'hauria de interpretar com una manifestació de resistència a la pèrdua de la propietat en circumstàncies de precarietat econòmica, conseqüència per exemple de males anyades, pagament de dots, necessitats de l'explotació, mort sobtada del cap de casa, o sobrecàrrega fiscal.

La venda a carta de gràcia de diferents habitacions pertanyents a un mas o casa serà la solució més assequible que trobaran els propietaris davant la falta de liquidesa monetària. Els receptors d'aquestes vendes eren petits pagesos, jornalers i artesans. Així, l'any 1718, Joan Aguilera del mas Aguilera de les Rovires vendrà a carta de gràcia pel preu de trenta-tres lliures a Josep Vila una habitació situada en el mas anomenat el Forn del Vidrà. Venedor i comprador establiran les clàusules de la present venda, destacant que si "*lo estadant que y posará dit Vila o los seus no fos a satisfació de dit Aguilera o dels seus paga dit Aguilera o los seus posar altre estadant pagant tot allo que pagaria lo que la tindria llogada a dit Vila*" (11).

L'any 1775, la necessitat urgent de diners obligarà a Maurici Mercader del mas Sant Bernabé haver de vendre a carta de gràcia al seu germà Jaume pel preu de trenta lliures una pallissa coberta i anexa al mas, per poder-la convertir el comprador en un apartament, a més d'unes feixes de terra dedicades al cultiu hortícola (12).

Un altre exemple el trobem l'any 1780, quan Pere Vila i la seva mare Maria Serra vídua de Salvador Vila, mestre de cases d'Òdena, venen a carta de gràcia per dos-centes lliures al desnonat Jaume Mercader cabaler del mas de Sant Bernabé, "*tot aquell apartament de casa ab son portal obrint de la part de ponent de aquella casa que nosaltres possehim en lo castell... lo qual apartament consisteix en la cuyna, dos quartos... y un altre de petit*" (13). La venda serà l'única solució de la família Vila, davant la falta del cap de casa i la necessitat de diners. La construcció d'envans i col.locació de portes per dividir la casa aniran a càrrec dels venedors menys les millores realitzades en les habitacions utilitzades pel comprador. Les condicions també estableixen les solucions a seguir en cas de construcció de noves habitacions i en cas de quitació de la carta de gràcia.

(11) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Baró. Anys 1715-20.

(12) AHCI. Secció ANI. Notari Agustí Vilades. Any 1775.

(13) AHCI. Secció ANI. Notari Agustí Vilades. Any 1780.

Un cas curiós és el protagonitzat per Pau Roca, natural del terme de Casserres i establert al terme d'Òdena des de l'any 1790. Solter i amb una edat bastant avançada, cinquanta-cinc anys, decideix invertir part dels seus estalvis en adquirir el dret a viure per temps indefinit en una cambra del mas Aguilera pel preu de cinquanta lliures, aprofitant la necessitat urgent de diners que tenia en aquells moments el propietari del mas. Les clàusules de l'acord, ens assenyalen les obligacions dels Aguilera respecte al nou estadant com la de construir un envà i col·locar una porta en la seva habitació, la de rentar-li la roba pagant ell el sabó, deixar-li plats i olles, poder cuinar, poder menjar qualsevol tipus de fruita de la propietat Aguilera, deixar-li conrear un petit hort i suministra-li les eines necessàries per poder fer-ho, a més d'explicitar que passaria si qualsevol de les dues parts revoqués l'acord (14). Alguna desavinença hi va haver, car l'any 1798 signava un nou acord amb Francesc Jover, per habitar de forma indefinida en una de les habitacions de la nova casa construïda en el raval per citat Jover. Les clàusules del contracte eren semblants a les signades amb l'Aguilera, exceptuant en aquest cas, el dret a una feixa de terra (15). Però, la llarga longevitat d'en Roca, la manca d'enteniment amb Pere Joan Prat gendre d'en Jover, i la mort d'aquest últim, farà que l'any 1814 es declari nul el contracte, havent de retornar el venedor les cinquanta lliures (16). Desconeixem on va habitar en Roca entre els anys 1815 i 1818, però l'any 1819, el retrobem entrant a viure a la casa d'en Justino Torres, també habitant del raval. Aquesta vegada la informació és més detallada i ens permet saber que la salut d'en Roca no era gaire bona i havia d'ésser atès dia i nit pels cònjuges Torres. A canvi d'aquest servei, en Pau Roca cedirà perpètuament a Justino Roca una peça de terra anomenada avui dia la Vinya del Justino, d'extensió d'un jornal i mig de llaurada de mules i que havia estat comprada pel citat Roca a Jaume Aguilera del mas Aguilera de la Costa l'any 1805 (17).

LA CREACIÓ DEL RAVAL DE L'AGUILERA: L'APARICIÓ DE LES CASES-HORT

Al llarg del segle XVIII, va començar a desenvolupar-se un nou tipus d'explotació de la terra, que farà més clara la divisió entre pagesos rics i pagesos pobres. Els propietaris dels grans masos donaran a cens o vendran perpètuament als petits pagesos una minúscula parcel·la de terra per poder edificar-hi una

(14) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torello. Any 1794.

(15) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torello. Any 1798.

(16) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torello. Any 1814.

(17) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torello. Any 1822.

casa, tipus unifamiliar, i un pati a la part del darrera on podran fer-hi un hort de secà o de regadiu, i permeteran a la vegada accedir a les terres dels masos per la via de la rabassa morta. El tipus de fragmentació que tindrà cada mas variarà segons la seva localització. Els masos propers als pobles fragmentaran segons la demanda de terra per construir, mentre que els masos dispersos ho faran en relació a la demanda de terra per conrear. Els que s'aculliran al nou règim d'explotació agrícola seran cabalers i jornalers de masos arruïnats. Aquest serà un instrument que tindrà la pagesia del mas per a col·locar els seus fills fadrísters. Aquesta dotació permeterà al nou rabassaire casar-se i crear una nova família i a la vegada posarà de manifest la participació d'aquests cabalers en les rompudes de les terres marginals dels masos d'on eren originaris o dels masos veïns. Pels propietaris de masos grans, va significar rendibilitzar les terres més allunyades i menys fèrtils, improductives o destinades a bosc i pastures.

LOCALITZACIÓ GEOGRÀFICA DEL FUTUR RAVAL DE L'AGUILERA

En el cas concret d'Òdena, l'aparició d'un raval, de casetes amb un hort, començarà amb la iniciativa de Jaume Aguilera i Garrich, propietari del mas Aguilera de la Costa, que el tretze de maig de 1789, obtindrà del duc de Cardona -senyor del domini directe- el permís per a edificar cases en un paratge del seu mas, al lloc anomenat la Solea o Soleia, a canvi del pagament d'un cens

anual de sis diners per cada casa allí construïda. Aquesta terra estava localitzada en els límits de la propietat Aguilera, més concretament dins del mas rònc anomenat Gavarró o Cardona i limitava per l'oest amb terres del mas Vila i Riba del Cugullo, antigament mas Sant Bernabé, pel sud amb el torrent de Llobetes o de l'Aguilera, per l'est amb la resta del mas Gavarró i pel nord amb el camí que anava d'Òdena al mas Sant Bernabé i al mas Ventallols de la Costa. La seva localització respondrà a unes necessitats bàsiques pels seus futurs habitants: el subministrament de l'aigua gràcies al torrent i a la font que allí neix, i després per l'existència d'una via de comunicació que els permetrà participar dels intercanvis comercials derivats del cultiu de la vinya i beneficiar-se de la protoindustrialització.

CARACTERÍSTIQUES DE L'URBANITZACIÓ

Gràcies al qüestionari de Francisco de Zamora, podem saber que els materials utilitzats en el terme d'Òdena per l'edificació eren la calç, l'arena, el guix, la pedra, el totxo i la fusta. Com diu la resposta d'Òdena, "*las casas están edificadas de materiales de piedra y lodo algunas, y pocas de piedra, cal, hiezo mezclado, y no tienen adornos por ser pobres*" (18). És a dir, els materials de construcció empreats, seran per motius d'economia, els que tenien a mà.

El nou raval de l'Aguilera tindrà una forma allargassada en arrenjant-se les noves edificacions a banda i banda del nou carrer que s'anirà constituint. Aquest arrenjament serà conseqüència de l'establiment de patis de terra al darrera de la casa tots de igual allargada. Els edificis seran de característiques unifamiliars i s'hi distingiran dos tipus. Un primer tipus d'edifici format per planta baixa i dos pisos que correspondran a les edificacions de la banda oest, i un segon tipus d'edifici format per planta baixa i un pis que correspondrà a les edificacions de la banda est. En general aquests edificis seran estrets de façana, aspecte ocasionat per la servitud de la llargada màxima de les bigues de fusta entre paret i paret, encara que l'amplària dels edificis oscil·larà entre els quatre i els onze metres.

Els pactes que signaran Jaume Aguilera i els compradors, respecte a l'urbanització seran en termes generals els següents:

a) Es pacta que el tros de terra serà per edificar una casa "*donant lo vassant de las teuladas en lo mateix tros de terra*".

b) Es pacta pagar a mitges el compartiment de la paret mitgera, en la qual ambdós veïns podran carregar la teulada.

(18) Torres i Ribé, Josep M^a. *La Comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els qüestionaris de Francisco de Zamora*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1993).

c) El comprador no podrà obrir portes ni finestres "*als costats si solament a la part de solixent y ponent*".

d) El comprador haurà de donar pas pel pati a la resta de veïns.

e) El venedor donarà permís al comprador per poder "*arrancar y traure la pedra que necesitau de las terras de la mia heretat de aquell siti que me doneu menor dany, y que en lo posible sia mes immediat al edifici construhidor*".

f) El venedor no podrà privar mai al comprador la utilització de la font del mas Aguilera.

g) "*Que en cas de escaparse alguna bestia de la casa o casas edificadoras al tros de terra ques ven a las terras del venedor, no puga est, de vint i sinch passos a dintre de sas terras fer pagar ban algun, y esto en lo cas de casualitat o desgracia*".

h) El comprador haurà de pagar anualment el cens de sis diners al duc de Medinaceli, i qualsevol altra imposició.

L'ESTRUCTURACIÓ INTERNA DELS IMMOBLES

L'estructuració interna dels edificis del raval serà molt semblant i força rudimentària. Els baixos consistiran en gairebé tots els immobles en una entrada, una establa, un celler, una o dues habitacions i un pati. L'entrada, a la part davantera, serà més o menys gran, per poder encabir-hi en alguns casos el carro. El celler i l'establa estaran situats al fons. El celler construït al mateix temps de la construcció de l'edifici, podia suposar aprofitar el moviment de terra per alçar les parets. La cuina i les cambres de la planta baixa se situaran en un costat.

L'accés al pis superior es farà per mitjà d'una escala interior, escala lateral que arrencarà des de l'entrada. La poca amplada de les vivendes obligarà a fer habitacions allargades i amb poca ventilació. La il.luminació de les cambres vindrà de les finestres obertes a la façana i a la part del darrera. L'últim pis, sota teulada de dues aigües s'utilitzarà com a graner, galliner o dipòsit de mals endreços. Serà l'anomenada golfa.

PROCEDÈNCIA DELS NOUS HABITANTS

Tots els nous habitants seran cabalers de masos empobrits, jornalers de masos arruïnats, nouvinguts o solters, i fadrins del mas de l'establient. L'estudi de la procedència dels vint-i-cinc habitants posa de manifest la poca diversitat del lloc d'origen. La majoria pertanyia al terme d'Òdena, mentres que la resta procedien de poblacions properes com Castellolí, Mayans, Piera, Mediona, Sant Salvador de Guardiola i Sant Antolí. Cal tenir en compte que no posem el lloc d'origen del cònjuge, que no sempre coincideix amb el de la seva parella.

ELS CONTRACTES DE VENDA O D'ESTABLIMENT

La creació del raval es farà a partir de dos tipus de contractes, un primer tipus serà la venda del domini útil d'una peça de terra per part del propietari del mas Aguilera per un preu determinat, i un segon tipus serà l'establiment emfitèutic on el comprador haurà de pagar un cens anual indefinit i una entrada simbòlica al venedor.

El primer tipus de contracte serà el majoritari amb tretze casos. Els preus oscil·laran segons la grandària del terreny venut, des de les divuit lliures com a preu més baix fins a les cinquanta-quatre lliures com a preu més alt. Recordem que els últims anys del segle XVIII, corresponen a un període de preus alts.

Comprador	Data	Amplada terreny	Preu
Pelegrí Mas	23-5-1789	52 pams i mig	25 lliures (19)
Jaume Mercader	23-5-1789	52 pams i mig	25 lliures (20)
Josep Serra	15-3-1790	30 pams	45 lliures (21)
Silvestre Torres	26-4-1792	60 pams	54 lliures (22)
Justino Torres	26-4-1792	30 pams	27 lliures (23)
Mariàngela Torres	5-2-1793	30 pams	27 lliures (24)
Josep Masachs	28-2-1796	45 pams	40 lliures (25)
Josep Jorba	26-12-1796	45 pams	45 lliures (26)
Francesc Jover	2-2-1798	30 pams	40 lliures (27)
Magí Susanna	30-1-1800	40 pams	36 lliures (28)
Salvador Torres	8-9-1800	20 pams	18 lliures (29)
Josep Torres	8-9-1800	20 pams	18 lliures (30)
Jaume Casals	1-2-1806	44 pams	38 lliures (31)

(19) AHCI. Secció ANI. Notari Francesc Raurès. Any 1789.

(20) AHCI. Secció ANI. Notari Francesc Raurès. Any 1789.

(21) AHP. Notari Joaquim Tos i Brossa, nº 1031. Any 1789-90.

(22) AHP. Notari Joaquim Tos i Brossa, nº 1031. Any 1791-92.

(23) AHP. Notari Joaquim Tos i Brossa, nº 1031. Any 1791-92.

(24) Registre d'Hipoteques d'Igualada. Any 1793.

(25) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1796.

(26) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1796.

(27) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1798.

(28) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1800.

(29) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1800.

(30) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1800.

(31) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1806.

Més o menys existeix una uniformitat en els preus dels dominis útils, excepte en quatre casos, com són els d'en Mas i Mercader, on el preu és bastant inferior a les vendes posteriors, tal vegada per haver estat els primers compradors, i els d'en Serra i Jover que creiem que tenen un preu més elevat que els altres compradors que coincideixen en l'amplada del terreny pel motiu d'haver estat edificades anteriorment a la data de la formalització de l'escriptura. És possible que el venedor consideri aquests anys transcorreguts com un període durant el qual s'hauria d'haver fet efectiu un cens anual, com si fos un establiment emfitèutic i per aquest motiu el preu final és més elevat.

El segon tipus de contracte, l'establiment emfitèutic de caràcter indefinit es donarà en sis casos, dos d'ells ja en la segona meitat del segle XIX. L'obligatorietat d'edificar una casa per part de l'establert, significava per l'establiment fixar els individus a la terra, i assegurar-se una renda en diners indefinidament. Malgrat això, per l'establert, el fet d'haver de pagar un cens en diner l'afavoria perquè amb el temps aquesta renda es devaluava. Ara bé, el fet de no satisfer varies anualitats donava peu a l'establiment a recuperar la propietat i poder-la llogar a qui volgués. Aquesta situació no va arribar a donar-se mai. Les entrades van tenir un caràcter simbòlic: un vas d'aigua.

Adquisidor	Data	Amplada terreny	Cens anual
Andreu Freixes	5-8-1792	30 pams	3 lliures (32)
Narcís Costa	desconeguda	30 pams	5 lliures (33)
Pere Aguilera de la Costa	desconeguda	57 pams	3 lliures (34)
Pere Aguilera de les Rovires	desconeguda	30 pams	8 pessetes (35)
Jacint Segura	4-8-1861	25 pams	2 lliures 10 sous (36)
Josep Jorba	1-9-1886	30 pams	6 pessetes (37)

Els establiments d'en Costa i dels dos Aguileres haurien estat fets abans del 1800, doncs consten com a persones establertes en els contractes de venda dels dominis útils dels seus veïns. Cal tenir en compte que Pere Aguilera del mas Aguilera de la Costa, germà d'en Jaume Aguilera l'establiment, mai arribarà a

(32) AHCI. Secció ANI. Notari Francesc Raurès. Any 1792.

(33) AHCI. Secció ANI. Notari Nart. Any 1880.

(34) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Paris. Any 1849.

(35) AHCI. Secció ANI. Notari Plácido Llucià. Any 1887.

(36) AHCI. Secció ANI. Notari Francisco Especier. Any 1861.

(37) Paper privat del mas Aguilera entre Josep Aguilera i Josep Jorba. Any 1886.

construir cap casa en la terra establerta. Possiblement aquesta peça de terra li va ser establerta l'any 1793, arran del seu matrimoni amb Teresa Llucià. Recordem que l'establiment de parents reforçava la col.laboració d'aquests fadrísters amb l'hereu del mas. L'altre cas familiar serà el d'en Jacint Segura oncle de l'hereu del mas Aguilera de la Costa, en Francesc Aguilera, el qual a l'hora de formalitzar l'escriptura davant de notari reconeix tenir edificada la casa, segurament des de l'any 1832, quan la seva germana Maria havia concertat matrimoni amb Silvestre Aguilera hereu del mas Aguilera.

Encara queda un tercer grup de persones establertes al raval. Aquest grup estarà format pels fills fadrísters de Jaume Aguilera. El propietari del mas decideix com a forma d'estalvi, dotar a tots ells amb el domini útil d'una peça de terra per construir-hi una edificació. Gràcies a aquesta donació i a l'accés de les rabasses mortes del mas, les noves parelles podran prendre estat i crear una nova família. Malgrat que només tenim una donació per matrimoni en el cas de Cecília Aguilera i que la resta reberà notarialment la peça de terra per llegat testamentari l'any 1823, el fet és que tots ells ja gaudien de la parcel.la de terra abans de formalitzar-se el llegat.

Fills fadrísters	Data	Amplada terreny
Cecília Aguilera	12-4-1809	40 pams (38)
Rosa Aguilera	- 1823	40 pams (39)
Josefa Aguilera	- 1823	40 pams (40)
Francesca Aguilera	- 1823	30 pams (41)
Francesc Aguilera	- 1823	40 pams (42)
Joan Aguilera	- 1823	40 pams (43)

Com hem escrit anteriorment l'any 1823, correspon al llegat testamentari, però la possessió real en el cas de les noies es donarà arran dels seus matrimonis. Així Rosa obtindrà la peça de terra l'any 1799, Josefa l'any 1804 i Francesca l'any 1808.

Tots els patis que hi havia al darrera de les edificacions tenien una llargada de trenta cinc canes i set pams. Aquests patis transformats en horts, no eren suficients per mantenir la família però contribuïen a la seva subsistència. Només hi haurà

(38) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Mas i Torelló. Any 1809.

(39) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Bausili. Any 1843.

(40) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Paris. Any 1845.

(41) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Paris. Any 1845.

(42) AHCI. Secció ANI. Notari Plácido Llucià. Any 1888.

(43) AHCI. Secció ANI. Notari Josep Paris. Any 1849.

un cas on el comprador del domini útil, en Josep Masachs, a més de la peça de terra per edificar, comprarà un jornal i mig de terra per tres-centes lliures, al costat de la futura edificació, l'anomenada Vinya del Geroni, i un altre cas, el d'en Josep Jorba que serà establert l'any 1886, sense dret a cap pati. Tots els altres nous habitants hauran d'accedir a les rabasses mortes del mas Aguilera i dels masos veïns, el que representarà donar-los accés a la quasi propietat de la terra, i assegurar l'estabilitat de la seva família

CONCLUSIÓ

El mas com unitat d'explotació serà la base de les transformacions socials i econòmiques del camp català durant el segle XVIII. L'aparició de diferències entre els pagesos de masos vells, uns amb capacitat econòmica i d'altres amb un fort endeutament, provocarà l'inici d'un procés de diferenciació en el si de la vella pagesia.

L'aparició de la rabassa morta com un contracte que utilitzarà la vella pagesia per a col·locar els seus cabalers i als pagesos d'altres procedències, comportarà la formació de petits nous masos i l'aparició de les cases-hort, que en el nostre cas concret significarà la creació del raval de l'Aguilera. La venda perpètua del domini útil del terreny on s'haurà d'edificar el futur immoble, l'establiment emfitèutic per edificar i la donació per dot del terreny per construir la casa de tipus unifamiliar, juntament amb l'hort a la part del darrera, farà arrelar aquesta nova pagesia a la terra i els farà participar en les noves rompudes de terres per a plantar vinyes en aquelles reserves de bosc i erm que tenien els masos, demostrant la insuficiència de terres que tenien els rabassaires per sobreviure. L'estructura de la propietat quedarà per tant polaritzada entre els petits pagesos i els propietaris de masos que monopolitzaran tota la terra.

BIBLIOGRAFIA

ALSINA, C.; FELIU, G.; MARQUET, LL.: *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Ed. Curial, Barcelona, 1990.

BARRERA, Andrés: *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*. Alianza Editorial, Madrid, 1990.

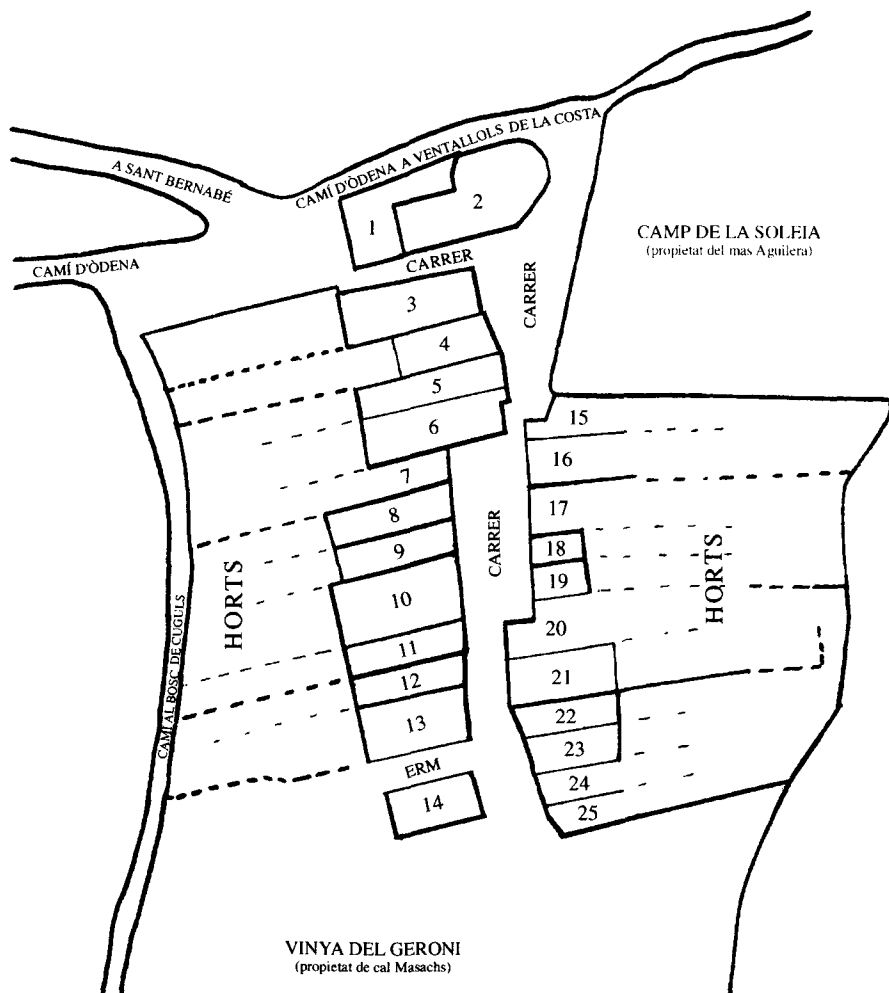
CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana (904-1807). Societat i economia a l'Hospitalet Preindustrial*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

DURAN I PUJOL, Montserrat: *Producció i renda agrària a la Catalunya del s. XVI*, dins *Terra, treball i propietat*. Ed. Crítica, Barcelona, 1986.

FERRER I ALÒS, Llorenç: *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya*

- central. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- FERRER I ALÒS, Llorenç, i altres: *Història del Bages*, 2 vols. Ed. Parcir, Manresa, 1988.
- FERRER I ALÒS, Llorenç: *Fil.loxera i propietat en una explotació agrícola: El mas Paloma d'Artés (Bages)*. Centre d'Estudis del Bages, Monogràfics, nº 9, 1992.
- GARCIA CARCEL, Ricardo: *La recerca sobre la família catalana de l'Antic Règim*. L'Avenç, nº 66, 1983.
- MATALI, Rosa; SOLÉ, Roser: *Família, moral i herència en l'Edat Moderna*. L'Avenç, nº 142, 1990.
- SALES, Núria: *Els segles de la decadència*. Història de Catalunya, vol. IV, Edicions 62, Barcelona, 1989.
- SÁNCHEZ GONZÁLEZ, M.: *La família rural al Vallès (s. XVII-XVIII)*. L'Avenç, nº 66, 1983.
- SANMARTÍ I ROSET, Carme: *La pagesia benestant al Bages. El mas Sanmartí*. Manresa, 1996.
- SERRA I PUIG, Eva: *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat (1590-1729)*. Ed. Crítica, Barcelona, 1988.
- TERRADES I SABORIT, Ignasi: *El món històric de les masies*. Ed. Curial, Barcelona, 1984.
- TERRADES I SABORIT, Ignasi: *El Cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- TORRAS RIBÉ, J.M.: *Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862)*. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1976.
- TORRAS RIBÉ, J.M.: *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els qüestionaris de Francisco de Zamora*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993.
- VALLS JUNYENT, Francesc: *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Edicions 62, Barcelona, 1964-68, 4 vols.

SITUACIÓ DELS TERRENYS VENUTS I ESTABLERTS AL RAVAL

1. Cecília Aguilera
2. Josep Jorba
3. Jaume Mercader
4. Pelegrí Mas
5. Josep Serra
6. Magí Susanna
7. Pere Aguilera
8. Andreu Freixes
9. Mariàngela Torres
10. Silvestre Torres
11. Justino Torres
12. Francesc Jover

13. Josep Jorba de les Planes
14. Josep Masachs
15. Francesc Aguilera
16. Joan Aguilera
17. Pere Aguilera de les Rovires
18. Josefa Aguilera
19. Rosa Aguilera
20. Francesca Aguilera
21. Jaume Casals
22. Jacint Segura
23. Narcís Costa
24. Josep Torres
25. Salvador Torres

